

Hellwig-Fábián, Inessa

Deutsch mit ausländischem Akzent. Eine empirische Studie zu Einstellungen junger Deutscher gegenüber Sprechern mit ostslavischer Muttersprache

[Német külföldi akcentussal. Empirikus kutatás fiatal németek attitűdjeiről keleti szláv anyanyelvű beszélőkkel szemben]

Frankfurt am Main: Peter Lang. (Europäische Hochschulschriften, Reihe XXI. Linguistik, 2007, 293 pp.)

Flögl Szilvia

Hellwig-Fábián jelen tanulmánya a szerző doktori disszertációján alapul, melyet az Erlangen-Nürnbergi Egyetemen védett meg. A – Német Nemzeti Bibliográfiában is regisztrált – empirikus kutatás feltárja, milyen attitűdökkel viszonyulnak a német fiatalok a német nyelvet orosz, ukrán és magyar akcentussal beszélőkhöz.

Ahhoz, hogy Hellwig-Fábián könyvének jelentőségét megértsük, fontos ismernünk a szociálpszichológiában gyakran használt attitűd terminus lényegét. Az attitűd – ebben a vonatkozásban és a szerző felfogásában – az emberek érzelmi és kognitív elemekből álló beállítódásainak összessége emberek egy csoportjával szemben. Az attitűdök kutatása a beszélt német nyelvi variánsok vonatkozásában fontos és aktuális téma, s nemcsak a germanisztikában van jelentősége. Mindazonáltal Hellwig-Fábián munkája elsősorban a germanisztika számára szolgáltat értékes eredményeket az empirikus attitűd-kutatás területéről. Mivel a külföldi akcentusú nyelvi variánsok száma német nyelvterületen folyamatosan nő, tanulságos és releváns szempont a német nyelvet idegen nyelvként akcentussal beszélők kiejtésének vizsgálata, pontosabban annak feltárása, hogy az anyanyelvi beszélők hogyan viszonyulnak a külföldi akcentusú német nyelvi variánsokhoz. E szempont bevonása az attitűd-kutatásokba új színt hoz a beszélt nyelvi kutatásokban. A könyv felkeltheti tehát számos kutató figyelmét Németországban, de a külföldi nyelvészek számára is érdekes olvasmány lehet. A magyarországi nyelvészek számára azért lehet érdekes a könyv, mert adalékokat kaphatnak arról, milyen hatást váltanak ki a németül beszélő magyarok a németet anyanyelvként beszélő hallgatóságban. Bár a könyv címe nem utal arra, hogy a vizsgálatban magyar anyanyelvű is részt vett volna, hiszen a cím alapján az írás a keleti szláv nyelvcsoporthoz tartozók kiejtésére fókuszál, azt vizsgálja, hogy az akcentus megítélése milyen következményekkel jár a beszélőkre nézve, s az akcentus jelenségéhez milyen attitűddel viszonyulnak a német anyanyelvűek, ha a beszélő például a szláv nyelvekre jellemző akcentussal kommunikál németül.

Hellwig-Fábián empirikus kutatásának célja, – mint azt az első, bevezető fejezetből megtudhatjuk, – hogy megragadja az egyes beszélők kiejtésének és grammatikájának „relatív jelentését”, azaz azt, hogy kiejtésük és grammatikai tudásuk milyen hatással van a kommunikációs partnerre, és ezzel együtt azt is kiderítse, hogy a kiejtés az attitűdök vonatkozásában befolyásolja-e a hallgató értékítéletét. A vizsgálat középpontjában a német nyelv különböző szintű birtoklásának ún. empirikus hatásvizsgálata áll, vagyis az, hogy méréses adatokkal alátámasztva tegyünk megállapításokat arról, hogy fiatal anyanyelvi beszélők attitűdjeire milyen hatást

gyakorol az akcentussal beszélő nem anyanyelvi beszélő. Emellett az is fontos szempont volt, hogy a kutatásba bevont megkérdezett személyek milyen személyes tulajdonságokkal rendelkeznek, milyen hozzáállást tanúsítanak a németet idegen nyelvként beszélőkhöz, s milyen értékítélettel rendelkeznek róluk, ill. országukról. Hellwig-Fábián nemcsak adatokkal támasztja alá vizsgálati eredményeit, hanem arra is rámutat, hogy kutatása a *német mint idegen nyelv* tanítása szempontjából is fontos következtetések levonását teszi lehetővé (39). Ez a szempont még inkább kiemeli a munka fontosságát és gyakorlati értékét az attitűdkutatásban.

A második fejezet részletes terminológiai áttekintést nyújt. Először a *kiejtés*, az *akcentus*, a *grammatika* és az *attitűd* fogalmával ismerkedhetünk meg. Az utóbbi fogalmat különösen részletesen taglalja a szerző: definíciók és nézetek sorát említi és értelmezi, vonatkoztatja egymásra és kapcsolja össze. A fogalmak sorát a *sztereotípiá* és az *előítélet* terminus zárja, ám ezekről csak rövidebb ismertetést olvashatunk. Hellwig-Fábián a felvázolt aspektusok közül a kutatás szempontjából a leginkább relevánsakat tárgyalja alaposabban, majd ezekből kiindulva dolgozza ki saját álláspontját. A második fejezetben szerepel a munkához kapcsolódó kutatások rövid áttekintése is. Itt a szerző részletesen foglalkozik az empirikus kutatások szükségességével és módszertani nehézségeivel. A kiejtésre, az akcentus-szintekre és a grammatikai tudásra irányuló attitűd-kutatásokat – amelyek (tisztán) a nyelvészet szempontjából tarthatnak számot érdeklődésre – Hellwig-Fábián a szociolingvisztika aktuális aspektusaival egészítette ki, mégpedig azzal, milyen hatással van a kiejtés az elhelyezkedési és a szakmai lehetőségekre, a karrierépítésre és a beszélő individuális tulajdonságainak megítélésére.

Ezt követi annak az öt hipotézisnek a megfogalmazása, amelyek a kutatás kiindulópontjával szolgáltak, ill. a kutatás módszertani háttérének az ismertetése. A szerző ebben a részben reflektál az empirikus kutatások általános metodológiai problémafelvetéseire, és bemutatja azt az elemző eljárást, amely komplex statisztikai számítások elvégzésével lehetővé teszi az adatok pontos kiértékelését (pl. középértékek kiszámítását). Ugyanebben a fejezetben ismerkedhetünk meg a kutatás alanyaival (megkérdezettek) és a nyelvi teszthez kiválasztott beszélők csoportjának (akcentussal és nem akcentussal beszélők) szociolingvisztikai paramétereivel is. Az attitűdvizsgálatban résztvevő személyek fiatal egyetemi hallgatók, illetve szakmunkás képzésben tanulók voltak, 18 és 30 év közöttiek az erlangeni és a nürnbergi régióból. A nyelvi teszthez kiválasztott beszélők 30 év körüliek voltak, s Németországban szereztek felsőoktatási végzettséget. A vizsgálatban alkalmazott módszertan és a kutatási adatok leírásánál Hellwig-Fábián számos más kutatás eredményeire is támaszkodik. Hellwig-Fábián ebben a fejezetben meggyőzően érvel a választott kutatási paradigma helyessége mellett, s helyesen látja a saját és mások kutatásai közötti kapcsolódási pontokat is, ám a kutatás leglényegesebb részét képező adatok leírását az olvasó nem találhatja elég részletesnek. Ebben a fejezetben szerepel még egy metodikai kifejtő-kitekintő rész is, amely azonban kvázi újra csak egy hosszabb áttekintést nyújt az attitűdkutatásról, amelynek legfontosabb eredményeivel a szerző az olvasót már a korábbi fejezetben is megismertette.

A fentiekben jelzettekén túl problémát jelent, hogy a kutatásban ténylegesen figyelembe vett módszertani aspektusokat a szerző nem önálló fejezetben tárgyalja, hanem az általa ismertetett kutatások leírásába ágyazza be azokat. Éppen ezért nem

válík azonnal világossá, hogy az attitűdök lekérdezéséhez a szerző végül is az ún. „szemantikai differenciált” hétpontos skála formájában alkalmazta. Ugyanitt utal rá Hellwig-Fábián, hogy az egyes beszélők teljesítményének megítéléséhez valójában „standardizált szövegek” kerültek felvételre, amelyeket ugyanaz a beszélő egyszer hibamentesen, másszor viszont hibásan mondott el (44).

A harmadik fejezet lényegében a kutatás előkészítését és lefolytatását mutatja be. Módszertani tekintetben meggyőző, hogy a kutatás adatfelvétele előtt a szerző próbavizsgálatot is végzett. Így megfelelő vizsgálati alanyokra esett a választás, s az attitűd-vizsgálat lehetséges metodikai problémáit is már előre ki lehetett küszöbölni. Az előzetes próbavizsgálatban orosz, ukrán és lengyel beszélők, illetve egy magyar személy vett részt. A konkrétan elemzett felvételekben a legtöbben a szláv nyelvek valamelyikét beszélték anyanyelvként, s továbbra is egy magyar beszélő közreműködött a vizsgálatban. Az orosz és ukrán beszélők akcentusát a szerző evidenciaként tartja számon, s annak jellemző jegyeit „messzemenően azonosnak” véli. A harmadik fejezet következő részeiben (3.4 - 3.6) a konkrét eredmények bemutatása következik. A megkérdezett német fiatalok a különböző akcentusszintű felvételek megítéléséről kérdőív segítségével juttatták kifejezésre véleményüket. A módszertanilag alaposan előkészített kutatás megvalósítása több mint fél évet vett igénybe. Összesen tizenkét csoport ítélte meg tizenkét felvételt.

A negyedik fejezetben a kutatás eredményeinek részletes leírását olvashatjuk, összevetve az egyes hipotézisekkel. A statisztikai adatok és számítások táblázatos bemutatása a függelékben található. A könyv elején megfogalmazott hipotézist, miszerint *a rosszabb kiejtés, illetve nyelvtani kompetencia a beszélő személyes tulajdonságainak negatívabb megítéléséhez vezet* (40), Hellwig-Fábián a kutatásban közreműködő személyek egy részére nézve (szakmunkások) igazoltnak tekinti. A beszélők általános kifejező képességének megítélése és a személyes tulajdonságaikról alkotott benyomások között a szerző szintén szignifikáns korrelációt igazolt. Egy további hipotézissel kapcsolatban megállapítja, hogy az alacsonyabb szintű nyelvtani kompetencia a megkérdezettek szerint a beszélő alacsonyabb szocio-ökonómiai státuszának egyértelmű jele. A vizsgálat egyik további eredménye az volt, hogy a nyelvtani kompetencia hiánya általában a kiejtés negatívabb megítéléséhez is vezet, vagyis a *nyelvtan* faktora egyértelmű hatást gyakorol a kiejtés megítélésére. Azt a hipotézist, miszerint *az általános kifejezőkészségre adott jegy a kiejtés és a nyelvtan jegyéből tevődik össze* (40), a szerző az összes, a kutatásban részt vevő személyre nézve igazoltnak látja. Ezen kívül megállapítja, hogy az egyes értékeléseknél a státuszról és a szolidaritásról való vélekedés korrelál az általános kifejezőkészség megítélésével. További érdekes eredmény: ha egy súlyos akcentussal beszélőt nem értékelték a megkérdezettek negatívan, az az ún. „Klitschko-effektussal” magyarázható, véli a kutató. Ez alatt az effektus alatt egy pozitívabb megítélést értünk, illetve sejthetünk a Klitschko-testvérek iránti szimpátia sémájára alapozva. Végül még egy speciális esetet tár elénk a szerző: Egy női beszélőt kiváló kiejtése ellenére részben negatívabban értékelték a megkérdezettek, mint a többieket, azaz – mint ahogyan erre Hellwig-Fábián is rámutat –, a személyes tulajdonságok megítélésénél nyilvánvalóan nemcsak a kiejtés játszik szerepet.

Az utolsó, ötödik fejezetben a szerző összehasonlítja eredményeit más kutatókéival, és azt végkövetkeztetést vonja le, hogy – most már empirikusan is

bizonyítottak tekinthetjük –, hogy a fonetikának és a kiejtés tanításának, gyakorlásának valóban nagyobb szerepet kellene tulajdonítani a *német mint idegen nyelv* oktatásában.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy Hellwig-Fábián empirikus munkája úttörő jelentőségűnek tekinthető nemcsak a németországi germanisztika számára, hanem igen sok tanulsággal szolgálhat a külföldön élő germanisztika iránt érdeklődők, valamint a németet idegen nyelvként oktató kollégák számára is.